

**"НЕМИС ЎЗЛАШМА ЛЕКСИКАЛАРИНИНГ ЎЗБЕК ТИЛИ
ЛЕКСИКАСИНИ ТЎЛДИРИШ МАНБАИ СИФАТИДА(XX-XXI АСР
ИҚТИСОДИЙ, ОАВ, РЕКЛАМА МАТНЛАРИ МИСОЛИДА)"**

ЭРГАШЕВА ФОТИМА БАХРОМ ҚИЗИ

**Термиз давлат ўниверситети,
Инглиз тили ва адабиёти 1-курс докторанти.
fotima@tersu.uz
+998888089473**

Аннотация: Ўшбу мақолада немисча ўзлашма лексик қатламнинг ўзбек лексикасининг бойиш манбаъларидан бири сифатидаги аҳамияти, ҳамда ўзбек тилига немисча ўзлашмаларнинг ўзбек тилидаги иқтисодий матнлар, оммавий ахборот матнлари ва реклама матнларида тутган ўрни ҳақида сўз борган.

Калит сўзлар: Ўзлашма лексик қатлам, немис ўзлашма лексемалари, иқтисодий матн, реклама матнлари, ОАВ матнлари.

Annotation: this article discussed the importance of German assimilation of the lexical layer as one of the sources of enrichment of Uzbek lexic, as well as the role of German assimilation into Uzbek in Uzbek economic texts, media texts and advertising texts.

Keywords: absorption lexical layer, German absorption lexemes, economic text, advertising texts, media texts.

Аннотация: в данной статье обсуждалась важность немецкой ассимиляции лексического слоя как одного из источников обогащения узбекской лексики, а также роль немецкой ассимиляции на узбекский язык в узбекских экономических текстах, медиатекстах и рекламных текстах.

Ключевые слова: абсорбционный лексический слой, немецкие абсорбционные лексемы, экономический текст, рекламные тексты, медиатексты.

Мақоламиз мавзуси XX аср охири XXI асрда немис тилидан олинган ўзбек тилидаги луғат. Икки тилнинг алоқалари бўйича мавжуд тадқиқотларни ўрганиш, янги манбаларни таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, немис тилидаги луғат замонавий ўзбек тилининг луғатини тўлдиришда давом этмоқда, синоним даражаларга кириб боради ва замонавий нутқда қўлланилади. Немис тилидан сўз ўзлаштириш табиий ҳодиса бўлиб, бир қатор экстралингвистик ва лингвистик сабаблар билан изоҳланади. Ўзбек тилининг лексикаси турли интенсивликдаги янги лексик birlikлар билан тўлдирилди. Немис тилидаги ўзлашган сўзлар ҳам фаол, ҳам пассив сўз бирикмаларидир. Битта манба тилига еътибор қаратиш, бизнинг ҳолатларимизда, немис тили, чет ел сўзлари луғатлари маълумотларини турли даврларда олинган лексемалар билан тўлдиришга, ўзбек тилидаги баъзи лексемаларнинг эволюциясини кузатишга имкон берди. Луғатнинг ўзаро муносабатларидаги изчиллиги тез-тез гапириладиган, сўз шакллантирувчи, лексик-семантик, концептуал-тематик, етимологик қуйи тизим сифатида намоён бўлади.

Ўтган асрларда алоҳида тематик гуруҳлар, таркибий ва семантик турларнинг шаклланишининг тарихий фактлари туфайли немисча ўзлашган луғатининг қуйи тизимида динамик жараёнлар кузатилмоқда. XIX асрда Ўзбекистонда маълум сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий шароитлар ривожланиб борди ва ўзбек тилига немисча ўзлашмалар асосан рут тили орқали кириб келдибу янги немис тилида сўзлашишни қабул қилишни ва илгари мавжуд бўлган ўзлашма сўзлардан фойдаланишни (фаоллаштиришни) осонлаштирди. Ўтган асрларда немис сўзлари ижтимоий-сиёсий бошқарув тизими терминологиясининг асосини ташкил етганлиги сабабли, кўпчилик фойдаланишга қайтди. Илгари ўзбекча нутқда нейтрал ишлаган немис сўзлари Ўзбекистондаги иқтисодий фаолият объектлари ва субъектларини номлаш учун ишлатилган. Шу билан бирга, улар маъно, трансноминацияни қайта кўриб чиқиш натижасида тил айланмасида иштирок етадилар.

Алоҳида гуруҳларнинг ривожланиши, журналистика ва ахборот манбаларида немисча сўзлар луғатини кўпайтириш усуллари табиийдир. Ўзбек тили баъзи немис тилида сўзлашадиган сўзларнинг эволюцияси билан тасдиқланади, улар морфологик сўзлардан рус тили орқали ўзбек тили лексиконидаги муҳим сўзларга ўтади, сўз бойлигини кенгайтиради.

1990-2000-йиллардан кейин неологизмларни ўзлаштириш туфайли лексик ва семантик соҳалар тўлдирилди, улар янги тушунчалар ва ходисаларни, шунингдек, ўзбеклар дунёсининг лингвистик наздида қайта талқин қилинган ва намоён бўлган маъноларни, Ғарбнинг бошқарув усули, жамоат ва ҳуқуқий тизим ҳақиқатларини номлашди. Иқтисодий, маданий ва маърифий алоқаларнинг кучайиши ва натижада маълумотларнинг ўсиши натижасида даврий нашрлар, оммавий ахборот воситалари орқали китоб нашр этиш ва ахборот тарқатиш натижасида немис неологизмлари тезроқ ўзлаштирилмоқда ва фаол луғат фактига айланмоқда. Илгари олинган алоҳида сўзлар нутқда, ёзма фойдаланишда актуаллашади ва детерминологик ўзгаришларга учрайди.

Бизнинг кузатишларимизга кўра, луғатда илмий тушунчаларни билдирувчи сўзлар кўп эмас-сўнгги йиллардаги немис тилидан олинган ўзлашмалар. Тематик доирага халқаро сиёсат, иқтисодиёт, савдо, ҳуқуқ ва психология атамалари киради. Бу тўлиқ исмлар: сўзлар ва иборалар, қисқартмалар. Бирлаштирилган Германиянинг ҳозирги ижтимоий-сиёсий терминологияси билан боғлиқ бир қатор сўзлар ва иборалар ўзбек лексикасида таъкидланган. Немис келиб чиқиши сўзлари орасида отлар устунлик қилади. Феъллар янги артефактларни билдиради ва рус тили орқали ўзбек тили ҳам этномаданий режанинг феълларини олди. Немис тилидан олинган ўзлашма сўзлар немис ички сиёсий ҳаётининг ҳақиқатлари ва Европа ҳамжамияти муаммоларини белгилаш соҳасида тўпланган. Немис тилидаги атамалар сиёсат, ҳуқуқ, психологияда тегишли тушунчаларни кўрсатади, уларнинг пайдо бўлиши одамлар бошидан кечирган енг долзарб ходисалар, воқеалар, ҳаракатлар ва ҳиссиётларнинг аҳамиятини белгилаш

зарурати билан боғлиқ. Ўзбек тили сўзлари орасида Германия билан савдо алмашинуви маҳсулотларини, савдо буюмларини, ўзбек-немис кўшма корхоналарининг ривожланган воситачилик фаолияти муносабати билан ўзбек тилига кириб борадиган техник ва қурилиш атамаларини билдирувчи номлар ва брендлар мавжуд. Немис сўзлари янги иқтисодий шароитларда компанияларга ном беришда номинация жараёнига киритилади. Ўзбек тилида сўзлашувчилар бозор савдоси ва мода соҳасида ушбу соҳаларда умумий қабул қилинган терминологиядан фойдаланиш билан танишадилар, бу еса ўз навбатида ўзбек харидорлари томонидан тезда ўзлаштирилади. Бу жиҳатдан немис луғати тематик гуруҳлар ва мавзу соҳалари ўртасида бирликларни қайта тақсимлаш ва алоҳида лексик бирликларни детерминологизация қилиш тенденциясини акс еттиради.

Русча русча луғат у ёки бу даражада ўзлаштирилади ва замонавий номзодлик жараёнларида рус тили билан тенг равишда қатнашади, рус тилида кейинги неологизмларни ташкил етишга хизмат қилади, лингвистик экспрессив воситаларни кенгайтиради. Немис тилидаги қарзларни кузатиш шунини кўрсатадики, рус тили ассимиляция қилувчи тил сифатида ўз семантик тизимида қарзларни ривожлантириш учун катта имкониятларга ега. Шу билан бирга, сўз ҳосил қилиш жараёнларининг тенденцияси асосан кўриб чиқиладиган даврда кузатилади. Немис қарзлари семантик неологизмларни шакллантириш, семантик деривация орқали луғатни кенгайтиришда иштирок этади. Таржима қилинган манбалар ва рус тупроғида parallel шаклланиш орқали неологизмларнинг немис контрактуралари билан кириб боришини тасдиқловчи лингвистик иқтисодиётга мойиллик мавжуд.

Рус тилининг сўз ҳосил қилиш тизимини қуришда немис тилидаги деривативлар сўз шаклланишининг турли усуллари (сўз таркиби, қисқартма, қисқартириш) билан боғлиқ бўлган деривативларнинг микросистемалари шаклида иштирок этади, шу жумладан бир хил сўз ясовчи formant. Ушбу микросистемалар турли хил хусусиятларга ега. Рус лексиконида битта бошланғич ва якуний компонентга ега бўлган немис қарз сўзларининг кўплаб

қаторлари ва луғат блоклари мавжуд. Етимологик алоқаларнинг мавжудлиги, афтидан, замонавий немис қарзларини идрок етишга ижобий таъсир кўрсатади, яъни.улар жуда қийинчиликсиз қабул қилинади. Шунга ўхшаш лексик birlikлар рус тилида осонроқ ассимиляция қилинади. Реклама дунёсида, замонавий журналларнинг тили, баъзи таркибий қисмлар сўзларни шакллантириш фаоллигини егаллайди, янги русча сўзларнинг қатор ҳосил қилувчи таркибий қисмларига айланади ва нафақат шакл, балки семантик жиҳатдан ҳам бирлаштирилган бўшлиқларни шакллантиришни рағбатлантиради. Немисча қарз олган луғатни сўз ҳосил қилиш сериясига тизимлаштиришга асосланиб, биз қарз олиш жараёнида кўплаб атамалар морфологик соддалаштирилади деган хулосага келдик. Шу билан бирга, русча луғатда ўзгармаган немис лексемалари гуруҳлари тўлдирилмоқда.

Қарз олиш ва немисча сўзлардан фойдаланиш мотивациясини ажратишда матбуотда немис тилидаги китобча, академик услуб ва қисқартирилган ранглардан фойдаланиш тенденциялари аниқланади. Тор доирадаги атамалар кенг қўлланилади: немис сўзлари, бошқа чет тилидаги сўзлар сингари, журналистларни чет ел келиб чиқиши ва ўзига хослиги, тушунарсизлиги билан ўзига жалб қилади. Баъзи немис тилидаги кўшимчалар машҳур бўлиб, метафора сифатида ишлатилади. Илгари тор доирадаги одамларга маълум бўлган немис экзотизмлари оммавий ахборот воситаларида оммалашган, уларнинг муомалага жалб етилиши Россия жамияти ҳаётидаги ўзига хос сабаблар ва ўзгаришлар билан боғлиқ. Рус ижтимоий шароитида немис келиб чиқиши экзотизмларидан фойдаланиш туфайли уларнинг кўпчилигининг" экзотизми " ўзгарди.

Ўзлашма луғатдан фойдаланиш ўзбек даврий нашрлари ва журналистикасида функционал жиҳатдан зарурдир. Немис тилидаги луғатдан фойдаланиш мотивга боғлиқ-замонавий ижтимоий ривожланишнинг устуворлиги тўғрисида хабардорлик даражасини кўрсатиш. Ўзбек тилида сўзлашувчиларнинг доимий равишда ўсиб бораётган таълим даражаси, оммавий ахборот воситаларининг таъсири ва ахборот технологияларининг

кенг жорий етилиши билан немис тилидан олинган сўзлар лексик захираларни ривожлантириш омилидир ва улардан фойдаланиш жиҳатидан улар умумий, профиссионал ва жарангли луғатда кенг тарқалган. Босма саҳифаларга компютер ва ёшлар жарғонидаги мода немис тилидан олинган ўзлашмалар қўлланилади. Оммавий ахборот воситаларида немис терминологияси луғатининг тез оммалашиси мавжуд.

Немис тилида сўзлашадиган мамлакатлар билан ахборот ва маданий алмашинувнинг кенгайиши, ўзбек ўқувчисини Европа ҳаёти билан таништириш учун даврий нашрлар, ахборот бюллетенлари ҳажми турли хил номенклатура луғатлари, тарихшуносликларнинг кириб келишига ёрдам берди, асосан чет тилидаги луғатларни тузувчилар. Бундай нашрларнинг таълим мақсадлари таржимонлар томонидан асосан тушунтириш характеридаги турли хил талқинларни жорий етишни рағбатлантирди. Немис тилида сўзлашадиган бирликларни ўзбек тилига кўпайтиришда уларнинг лингвистик ва маданий маълумотлилигини ошириш учун тегишли номлар ва топонимларни узатиш шакллари излаш сезиларли даражада намоён бўлади. Таржима қилишда немис топонимик композициялари қайта талқин қилинади ва аксарият ҳолларда топоформантларнинг семантикаси кўрсатилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбек тилининг изоҳли луғати, “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” давлат илмий нашриёти.
2. Jamolovna, I. M. (2023). OCCASIONAL UPDATE OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN PUBLICISTIC TEXT. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(4), 1458-1464.
3. Isroilova, M. Phraseological Units Classification Expressed Through Colors in French Printed Media. *RA JOURNAL OF APPLIED RESEARCH*, ISSN, 2394-6709.

4. Bakhrom, E. F. (2022). Methods for developing reading competence in German.
5. Qizi, E. F. B. (2022). Maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarida nemis tilini o'rgatishda eshitish ko'nikmasini shakllantirish. *Ta'lim fidoyilari*, 7(8), 574-576.